

Sairaus fenomenologisena kysymyksenä

Suomen lääketieteen filosofian seura

13.11.2010

Marja-Liisa Honkasalo

Lääketieteellinen antropologia

- Oma lähtökohta fenomenologiaan
- Sairauden, hoidon ja hoitojärjestelmien tutkimusta

kulttuurisissa konteksteissa

- Medical anthropology, medicinsk antropologi
- Antropologiatieteeseen ankkuroitunut, tieteidenvälinen tutkimusala

Lääketieteellinen antropologia

- Fenomenologiaa tarvitaan sairauden kokemuksen ymmärtämiseen
- Ja sen toiminnan hahmottamiseen, mitä kaikkea ihmiset sairautensa kanssa tekevät, miten he toimivat
- Muillakin tavoin kuin rationaalisina valitsijoina

Fenomenologia

Keskeisiä määritelmiä Husserlin mukaan:

- "paluu asioihin itseensä"
- Tutkimusta "ilman ennakko-oletuksia"
- Asioiden tutkimista "sitien kun ne ilmenevät" kokijalle
- *Miten*-kysymys
- 1. persoonan lähtökohta, kokijan näkökulma
- "Maailma sitien kuin se ilmenee meille"

Fenomenologia...

Keskeistä Husserlin mukaan

- "structure of appearing, the *how* of appearing
- Luonnollinen asenne
- Elämismaailma
- Intentionaalisuus

Fenomenologia...

- Deskriptiivinen
- "Asioiden" *kuvaaminen* radikaalilla tavalla ilman ennakko-oletuksia,
- Siten kuin ne esiintyvät tietoisuudellemme
- Reduktio, sulkeistaminen
- Jäljelle jäävät ilmiöt ja niiden väliset suhteet
- Ja ilmenemisen tapahtuminen
- Husserl: Fenomenologian idea, suom. 1995.

Fenomenologia...

- Ilmiöiden kuvaaminen niiden täyteydessä ja rikkaudessa (Merleau-Ponty)
- Pyrkii säilyttämään kuvauksessa maailman rikkauden koettuna,
- "Haluaa olla läsnä maailman syntyessä meille"
(Merleau-Ponty: Havainnon fenomenologia)

Ruumiinfenomenologia

- Maurice Merleau-Ponty 1908 – 1961
- Eksistentiaalifenomenologia

(aikalaisia Sartre, Beauvoir ym.)

Les Tempes modernes, marxilainen perusvire

Structure of Behaviour 1942

Phenomenology of Perception 1945

Merleau-Ponty'n fenomenologia

- Eksistentiaalifenomenologia lähtökohtana (toisin kuin Husserlilla)
- Strukturalismi 1950-luvulla
- Levi-Strauss, Derrida, Foucault
- Taiteen fenomenologinen teoria
- Visible and Invisible, postuumi 1961

Ruumiin ongelma

- Merleau-Ponty'n fenomenologia alkaa *havainnosta*
- Havainto *ei* ole puhdas mentaalinen aistimustapahtuma
- Eikä ruumis objekti muiden joukossa
- Antaa ruumiille subjektifilosofisen merkityksen:
- Merkityksen lähde on ruumis, ei tajunta

Havainto

- Merleau-Pontyn filosofian lähtökohta
- *Empirisismi*: stimulus, sense-data, stimulus-channels – havainto on tulosta useiden yksiköiden reseptiosta
- *Intellektualismi*: havaintokokemus sisältää mentaalisen prosessin, arvion, havainnosta tulee ikään kuin tulkintaprosessi
- M-P: havainto ei kumpaakaan, vaan

Havainto...

- Ruumis on tausta jota vasten havaintotapahtuma tulee ymmärrettäväksi
- Havainnon ruumiillinen luonne
- Havainnossa ruumis on auki maailmaa kohti, kietoutunut, heittäytynyt aktiivisesti havainnon "objektia kohti"

Ruumis

Mikä ruumis?

- Kahtalainen, *ambiguous*, ei pelkisty intellektualismin eikä empirismin asettamukseen
 - 1) Havaitseva subjekti ja havainnon objekti
 - Kaksoiskosketus
 - 2) maailmassa-olemisen paikka, lokus
 - 3) Merkityksen lähde

Subjekti-objekti-ruumis

- Esimerkkinä haamuraaja
- Hämärästi läsnäoleva ruumis
- Merkityksen lähde
- Mutta miten?
- My body inhabits space and time
- Ruumiillinen intentionaalisuus,
- Ruumiinmuisti, ruumiillinen merkityksenanto

Olen ruumiini

- Kokemus ruumiista: ei niin että minulla on ruumis vaan että "olen ruumiini"
- Intentionaalisuuden ruumiillinen muoto
- Merkitys, merkityksenanto
- Body skeema

Miksi tämä on tärkeää lääketieteelle?

- Tutkimukselle ja käytännölle:
- "objektiivisuuden" kritiikki
- Dikotomioiden kyseenalaistaminen
- Kokijan, potilaan näkökulma
- Etiikan kysymyksiä

Miten Merleau-Ponty'n ajatuksia voisi soveltaa?

- Kipuun ruumiillisena kokemuksena?
- Kipu ei näy – silti se on olemassa
- Lääketieteellinen tieto: näkyvyys, koeteltavuus:
- "evidenssi"

Kivun fenomenologinen tutkimus

- Miten ihmiset kokevat kivun jolle ei ole löytynyt lääketieteellistä syytä?
- Drew Leder ja disrupted intentionality
- The Absent Body
- Ruumis tematisoituu kivussa, on läsnäoleva
- Omat tulokseni:
- Ruumiin intentionaalinen kaari
- Sairaana, kivussa oleminen on "kaikkeaa",
- Tapa olla maailmassa tai ruumiillinen asento

Kipukokemus

- Disrupted intentionality? Drew Leder: Absent Body 1990
- Oma tutkimus (Honkasalo 2000, 2001)
- Kivussa koko ruumis suuntautuu
- Menneeseen
- Maailmaan
- Kipu on tietty asento maailmassa

Sydänsairauden kokemus

- Toinen esimerkki fenomenologian käytöstä etnografisessa tutkimuksessa

Miten ihmiset merkityksellistävät sydänsairauksiaan?

Miten *tekevät* niitä merkitykselliksi?

- Mitä toimintaa on sairauden kanssa "eläminen", "oleminen",
- "pysyminen", "sietäminen"?
- Toiminnan teoria:
- Rationaalinen, normatiivinen, päämääräsuuntautunut yksilötoimija

Reikä sydämessä

- Sairauden kokemus
- Etnografisesti:
- Ehkä vain siedetään – mitä toimintaa se on?
- Miten käsitteellistää?
- Kokemuksen ja toiminnan toisiinsa liukuminen

Fenomenologinen toiminnan teoria

- Hannah Arendt kysyy toisin:
- Toiminta ihmisten moninaisuuden lähtökohdasta
- Ihmisten toimien verkostossa
- Moninaisuudella Arendt tarkoittaa ihmisten maailmallisuutta, ihmisiä monikossa, "sikäli kun he elävät ja liikkuvat ja toimivat maailmassa, voivat tuntea itsensä merkityksellisiksi vain koska he osaavat puhua toisilleen ja ymmärtävät toisiaan ja itseään". Vita Activassa (1958/2002) Arendt yhdistää vapauden ja moninaisuuden samoin kuin puheen ja muistamisen. Toiminta hahmottuu tuolloin inhimillisenä yhdessä-toimimisen tapana. Toiminnan kautta esitetään yksilöllinen ainutkertaisuus mutta toiminnan ja puheen avulla myös ihmiset liittävätkin itsensä moninaisuuteen.

Hannah Arendt

- Eksistentiaalifenomenologian juuri
- Jaspers
- Väitöskirja Love and Saint Augustine 1929 (engl.)
- Valtaisa tuotanto
- Poliitiikan filosofiaa, moraalifilosofiaa
- Toiminnasta:
The Human Condition 1958 suom. Vita Activa 2002

Arendt ja toiminta

- Ihmisten moninaisuus (praksis-teoria)
- *Natality*, toiminnan kyky aloittaa uutta
- Vapaus: suhteessa aikaisemmin aloitettuun ja tehtyyn
- Ennalta-arvaamattoman aloittaminen

Arendt...

- Toiminnan ehto on ihmisten moninaisuus
- Jokainen toiminta on uniikki ja erilainen,
- Mutta suhteessa muihin, toisiin, muodostavat yhteyden, verkoston

Hauras, pieni toimijuus

- Suhteessa moninaisuuteen
- Joskus moninaisuus on omanlaistaan,
- Yhteisö mahdollistaa ja edellyttää
- Paikallaanpysymistä, mahdollisesti toisen toiminnan vastaanottamista, jotta se pysyisi mahdollisena

Miksi fenomenologia on tärkeää lääketieteessä juuri nyt?

- Konsumerismi
- Potilas-kuluttaja rationaalisena päätöksentekijänä?
- Pitkäaikaissairaana kuluttajuuden ja rationaalisuuden ehdot
- Avaa teitä ihmisyyden ja ihmisarvon etsimiseen

Viitteet ja lukemistoa

- Husserl: Fenomenologian idea, Loki 1995
- Husserl: Cartesian Meditations. Introduction to Phenomenology. Engl laitos Hague Nijhoff 1969.
- Ideas pertaining to pure phenomenology. Engl laitos I , New York: Collier Books 1962.
- *Näissä siis fenomenologian keskeiset ideat, menetelmä (reduktio), tavoitteet; intentionaalisuuden käsite, kokemus*
- The Crisis of European Sciences and Transscendental Phenomenology. Engl. Evanston: Northwestern University Press 1970. *Elämismaailma, luonnollinen asenne erityisesti.*

Viitteitä ja

- Merleau-Ponty M (1945/1962) Phenomenology of Perception.
- Diprose R., Reynolds J. (2008) Merleau-Ponty. Key Concepts. Acumen 2008
- Leder D (1990) The Absent Body.
- Carel Havis (2009) Illness. Acumen.
- Honkasalo M-L (2000) Chronic pain as a posture towards the world. Scan J Psychology 41: 197-208.
- Honkasalo, M-L (2001) Vicissitudes of Pain and Suffering. Medical Anthropology 19: 80-115.
- Honkasalo M-L (2008) Reikä sydämessä. Tampere: Vastapaino